

Vanderveen, G. & Kaal, H. (in druk). The meaning of safety, risk, law and crime. In: *Veiligheid en Recht*. Leiden: Meijers Instituut.

Wree, E. de, T. Vander Beken, P. Ponsaers (2006). "Help, ik voel mij onveilig" Diversiteit in representaties over het ervaren van onveiligheid. *Panopticon*, 2, 5-29.

GABRY VANDERVEEN*

GEWELD VERSLAGEN? EEN STUDIE NAAR DE EFFECTIVITEIT VAN PREVENTIEVE MAATREGEN OP BASIS VAN EEN SYSTEMATISCHE REVIEW

Inleiding

In het rapport¹ *"Geweld verslagen? Een studie naar de preventie van geweld in het publieke en semi-publieke domein"* (van der Knaap, Nijssen & Bogaerts, 2006), wordt verslag gedaan van een systematische review van 48 studies naar de effecten van preventie van geweld in het publieke en semi-publieke domein. De aanleiding voor deze studie is de vaststelling dat weinig bekend is over de effecten van preventieprojecten. Een systematische review is een methode om valide informatie te verkrijgen over 'wat wel of niet werkt op een bepaald terrein' en om inzichten te krijgen in de (aard van de) mechanismen die aan effectieve preventie maatregelen ten grondslag liggen én over de omstandigheden waaronder die mechanismen werken. Een systematische review vertrekt van bestaand bronnenmateriaal, meer bepaald van empirische onderzoeksresultaten. In wat hierna volgt wordt de methode van de systematische review besproken en toe-

gepast op het onderzoek "Geweld verslagen?" In dit onderzoek stonden drie vragen centraal²:

1. Welke maatregelen ter preventie van geweld in het publieke en het semi-publieke domein zijn bekend en op hun effecten onderzocht in Nederland en in het buitenland?
2. Welke mechanismen liggen ten grondslag aan effectieve maatregelen ter preventie van geweld in het publieke en het semi-publieke domein?
3. Onder welke omstandigheden worden de resultaten van effectieve maatregelen ter preventie van geweld in het publieke en het semi-publieke domein verwacht en bereikt?

Operationalisering van geweld, context en maatregel

Vooraleer een start werd genomen met de synthese, werd 'geweld' gedefinieerd als: *"Het welbewust gebruiken van fysieke kracht of macht, dan wel het dreigen daarmee, gericht tegen een ander persoon of een groep personen, hetgeen resulteert of waarschijnlijk zal resulteren in letsel, de dood of psychische schade."* De focus lag op het publie-

* De auteur dankt de anonieme reviewers voor hun constructieve commentaar. Dit artikel is gebaseerd op promotieonderzoek uitgevoerd aan de Erasmus Universiteit Rotterdam (Onderzoekschool Maatschappelijke Veiligheid) onder supervisie van Henk Elfers, Nick Huls en wijlen Dick Hessing. De auteur werkt bij de Afdeling Criminologie & Penologie van de Universiteit Leiden. Reacties zijn zeer welkom via email: g.n.g.vanderveen@law.leidenuniv.nl.

¹ Het rapport is pdf te downloaden via www.wodc.nl.

² Om de onderzoeksvragen 2 en 3 te beantwoorden werd het CMO (context-mechanism-outcome) van Pawson & Tilley (1997) gecombineerd met de werkwijze die wordt voorgestaan door de Campbell Collaboration. Pawson en Tilley hebben meer oog voor de externe validiteit. Naarmate onderzoeksbevindingen uit een evaluatie beter generaliseerbaar zijn naar andere situaties, is de externe validiteit hoger. De Realist Evaluation (Pawson & Tilley, 1997) focust vooral op de theorie die ten grondslag ligt aan een interventie en levert kritiek op de (quasi-)experimentele methode die betrekking heeft op het feit dat bij (quasi-)experimentele designs vooral aandacht uitgaat naar de interne validiteit van het onderzoek en er te weinig aandacht is voor de externe validiteit of de generaliseerbaarheid van de conclusies. Een van de kernelementen van het CMO-model is om oog te hebben voor de mechanismen die maken dat een interventie werkt. Omdat de werkzaamheid van mechanismen mede afhankelijk is van de context waarin ze worden ingezet, is dit een andere pijler van het CMO-model. In deze korte bijdragen worden mechanismen en contexten beschreven, maar wordt niet ingegaan op theoretische funderingen die ten grondslag liggen aan mechanismen.

ke en het semi-publieke domein. Hierdoor werd geweld tussen (ex-)partners, gezinsleden, familieleden en huisgenoten buiten de definitie geplaatst. Relationeel geweld werd, ongeacht de locatie, beschouwd als huiselijk geweld (Lünne-
mann & Bruinsma, 2005). Onder publiek domein wordt de openbare ruimte verstaan die voor iedereen toegankelijk is. Het semi-publieke domein bestaat uit gelegenheden die weliswaar voor het publiek toegankelijk zijn, maar bijvoorbeeld alleen op afspraak of met een toegangskaartje, en uit gelegenheden waar een eigenaar of toezichhouder de mogelijkheid heeft iemand de toegang te ontzeggen. Daarnaast werd een onderscheid gemaakt tussen *persoonsgerichte preventiemaatregelen* die trachten de persoon van de potentiële dader rechtstreeks te beïnvloeden en *contextgerichte preventiemaatregelen*, die via een ingreep of ingrepen in de delictsituatie trachten delicten te voorkomen. Ook worden maatregelen onderscheiden die zowel betrekking hebben op de persoon als op de context en zich richten op het beïnvloeden van de potentiële dader en op het beïnvloeden van de delictsituatie, de *persoons- en contextgerichte preventiemaatregelen*. Binnen dit onderscheid wordt een nadere verdeling gemaakt in *primaire* (het voorkomen van nieuwe gevallen in de gehele populatie) en *secundaire* (preventie gericht op personen/groepen/plekken waarbij een verhoogd risico aanwezig is) preventie.

Onderzoeksmethode

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is een systematische review uitgevoerd. In een systematische review worden relevante evaluatiestudies verzameld die kritisch worden geëvalueerd om tot een oordeel te komen over de vraag welke programma's werken. Er is getracht de werkwijze die wordt voorgestaan door de Campbell Collaboration te combineren met het model van context-mechanisme-uitkomst van Pawson en Tilley (1997). In navolging van de werkwijze van de Campbell Collaboration worden de effectevaluaties die worden betrokken in deze studie in eerste instantie op hun interne validiteit beoordeeld. Deze beoordeling gebeurt aan de hand van de Maryland Scientific Methods Scale (SMS). Dit is een vijfpuntenschaal die toe-

laat een uitspraak te doen over de methodologische kwaliteit met betrekking tot de interne validiteit van effectevaluaties (Farrington et al. 2002)³. Op de SMS is score 3 (quasi-experimenteel design) de minimale onderzoeksopzet die nodig is om verantwoorde conclusies te trekken over de effectiviteit van een maatregel. Naast de aandacht voor de interne validiteit, dient ook aandacht te worden besteed aan de externe validiteit. Naarmate de bevindingen uit een evaluatie beter generaliseerbaar zijn naar andere situaties (gebieden, individuen, tijdstippen, etc.), is de externe validiteit hoger. Voor het betrekken van de externe validiteit in het onderzoek wordt een beroep gedaan op het model van context-mechanisme-uitkomst (C-M-O) van Pawson en Tilley (1997). Deze benadering focust vooral op de theorie die ten grondslag ligt van een (gedrags-)interventie. Door voor elke interventie na te gaan welke mechanismen onder welke omstandigheden resulteren in uitkomsten bij welke doelgroep, kunnen programmatheorieën worden opgebouwd. Op basis van dergelijke theorieën zijn verwachtingen te formuleren met betrek-

³ Score 1: De samenhang tussen een beleidsmaatregel en geweld in het (semi-)publieke domein op een bepaald tijdstip, gemeten nadat de maatregel is ingevoerd; Score 2: Geweld in het (semi-)publieke domein voor en na de invoering van een beleidsmaatregel gemeten, zonder (vergelijkbare) controle groep. Op het tweede niveau gebeurt geen statistische controle voor de selectiebasis, maar wel een zekere vorm van vergelijking (bijvoorbeeld een voor- en nameting in een interventiegroep zonder vergelijkingsgroep of interventiegroep vergeleken met een niet-vergelijkbare controlegroep); Score 3: Geweld in het (semi-)publieke domein voor en na invoering van een beleidsmaatregel gemeten in een experimentele en een vergelijkbare controle groep (quasi-experimenteel design); Score 4: Geweld in het (semi-)publieke domein voor en na invoering van een beleidsmaatregel gemeten in meer experimentele en controle groepen, gecontroleerd voor andere variabelen die geweld beïnvloeden (bijvoorbeeld door matching of statistische controle); Score 5: Geweld in het (semi-)publieke domein voor en na invoering van een beleidsmaatregel gemeten waarbij groepen at random al dan niet een maatregel krijgen toegelend (experimenteel design).

king tot de generaliseerbaarheid van resultaten en door het toetsen van dergelijke theorieën kan inzicht worden verkregen in de manier waarop een maatregel werkt. In het onderhavige onderzoek is getracht op basis van de bestudeerde studies te komen tot een beschrijving van de aan geëvalueerde preventiemaatregelen ten grondslag liggende mechanismen en de contexten waarin deze al dan niet werkzaam zouden zijn.

De publicaties die in het kader van het onderzoek "Geweld verslagen?" zijn verzameld, werden gezocht door middel van gerichte zoekopdrachten in een groot aantal databases, het raadplegen van websites van relevante organisaties en instituten, het bestuderen van de literatuurlijsten van relevante publicaties en het aanschrijven van leden van het European Crime Prevention Network (EUCPN). De eerste selectie van studies is vervolgens met behulp van een aantal vooraf opgestelde inclusie- en exclusiecriteria⁴ uitgevoerd op basis van titels en abstracts. Deze zijn beoordeeld op de vraag 'betreft deze studie een evaluatie van een interventie ter preventie

van geweld in het publieke of het semi-publieke domein?'. Elke studie werd door twee onderzoekers onafhankelijk van elkaar beoordeeld en in het geval beide onderzoekers tot een ander oordeel kwamen over de vraag of de studie geselecteerd diende te worden, is in onderling overleg tot een beslissing gekomen. Van de geselecteerde studies zijn de volledige publicaties opgevraagd. Deze teksten zijn door een van de onderzoekers gelezen en beoordeeld op hun relevantie voor het onderhavige onderzoek. De publicaties die op deze manier zijn geselecteerd, zijn samengevat waarbij van elke studie de kwaliteit van het onderzoeksdesign is beoordeeld op basis van de Maryland Scientific Methods Scale.

In totaal zijn 48 studies naar de effecten van preventie van geweld in het publieke en het semi-publieke domein opgenomen. Deze 48 publicaties hebben betrekking op 36 unieke interventies. Het overgrote deel van de studies is in de Verenigde Staten uitgevoerd, Europese studies bleken niet of nauwelijks beschikbaar. Veruit de meeste publicaties zijn verschenen in de periode tussen 1995 en 2005. Het merendeel van de publicaties (n=25) beschrijft de evaluatie van een preventiemaatregel die op school wordt ingezet. Tien publicaties handelen over maatregelen die in de wijk, op straat of op specifieke plekken in een stad worden ingezet en vier publicaties gaan over interventies voor banken of postkantoren.

⁴ Bij het selecteren van studies zijn de volgende inclusie- en exclusiecriteria gehanteerd.

- Studies dienen betrekking te hebben op de evaluatie van de effectiviteit van preventiemaatregelen.
- Eén van de uitkomstmaten dient in ieder geval geweld (zoals in hoofdstuk 1 gedefinieerd) te zijn.
- Geëvalueerde maatregelen dienen zich te richten op de preventie van geweld in de publieke en semi-publieke ruimte. Maatregelen kunnen gericht zijn op zowel slachtoffers, daders als situaties.
- Er worden vooraf geen eisen gesteld aan de methodologische kwaliteit van de studies. Wel dient een studie, om te worden opgenomen, empirische resultaten te verstrekken. Tevens worden studies ten behoeve van de verslaglegging van de resultaten geëvalueerd op basis van de Maryland Scientific Methods Scale (SMS) (Farrington et al., 2002).
- Zowel gepubliceerde als niet gepubliceerde studies komen in aanmerking.
- Studies in het Nederlands, Engels, Frans en Duits worden opgenomen.
- Onderzoek naar de incidentie en prevalentie van geweld in het publieke en semi-publieke domein wordt niet opgenomen in de review.

- De review richt zich op studies die tussen 1980 en 2005 zijn verschenen. Omdat de abonnementen op een aantal belangrijke databases slechts tien jaar omvatten, is de meeste literatuur evenwel van relatief recente datum.

Voorafgaand aan de selectie van studies is tevens als criterium geformuleerd dat evaluaties van interventies die zijn uitgevoerd in contexten die zonder meer onvergelykbaar zijn met de Nederlandse situatie, buiten beschouwing worden gelaten. De gedachtegang hierachter was om bijvoorbeeld een evaluatie van een interventie die plaatsvindt in de sloppenwijken van de Braziliaanse stad Belo Horizonte, niet op te nemen in deze studie. Dit criterium is ingegeven vanuit efficiencyoverwegingen, maar in de praktijk blijkt er nauwelijks sprake te zijn van literatuur buiten het Angelsaksische onderzoeksgebied.

Interventies in uitgaansgelegenheden, bij evenementen, bedrijven en op school en in het gezin, worden in slechts één of twee publicaties beschreven.

Op basis van de resultaten van de 48 bij dit onderzoek betrokken evaluatiestudies is de effectiviteit van de onderzochte preventiemaatregelen beoordeeld. Het gaat hierbij steeds om effectiviteit met betrekking tot het verminderen of voorkomen van geweld. Van een aantal maatregelen is de effectiviteit in twee of meer studies onderzocht, maar een groot deel van de preventiemaatregelen die in de onderhavige review zijn opgenomen, is in slechts één studie geëvalueerd. In voorkomende gevallen is daarom ook geput uit de kennis die reeds eerder is verzameld over de effectiviteit van bepaalde maatregelen. Hierbij is met name veelvuldig gebruik gemaakt van het werk van Sherman en zijn collega's (2002), maar tevens van tal van andere meta-analyses en overzichtstudies. Op basis van de informatie uit de 48 in deze studie betrokken publicaties en uit meta-analyses en overzichtstudies van derden, zijn de bestudeerde preventiemaatregelen in vier categorieën ingedeeld: 1) effectief, 2) mogelijk effectief, 3) mogelijk niet effectief, en 4) niet effectief. Niet alle studies konden op basis van de gehanteerde criteria in een van de vier categorieën worden ingedeeld. Wanneer het design van een studie van onvoldoende kwaliteit is om uitspraken te doen over de effectiviteit van een maatregel en geen nadere informatie uit meta-analyses of overzichtstudies van derden beschikbaar was, is de maatregel niet ingedeeld. Daarnaast zijn evenmin uitspraken gedaan op basis van enkele studies waarvan de resultaten tegenstrijdig waren. Wanneer geen uitspraken kunnen worden gedaan over de effectiviteit van een maatregel, wil dit overigens niet zeggen dat de bestudeerde maatregel niet effectief *zou kunnen zijn*. Nader (kwalitatief goed) onderzoek zou dit uit moeten wijzen.

Resultaten

PERSOONSGERICHTE PREVENTIEMAATREGELEN

Twee persoonsgerichte maatregelen, welke op school worden aangeboden ter preventie van geweld, kunnen op basis van de beschikbare literatuur worden beschouwd als een effectieve vorm van persoonsgerichte preventie. Twee andere persoonsgerichte schoolpreventieprogramma's en een ambulante preventiemaatregel worden als mogelijk effectief beschouwd en drie schoolprogramma's zijn mogelijk niet effectief. Over de overige persoonsgerichte preventiemaatregelen kunnen geen uitspraken worden gedaan met betrekking tot de effectiviteit van de maatregelen.

De effectieve persoonsgerichte preventieprogramma's onderscheiden zich van de mogelijk niet effectieve programma's in hun intensiteit. Het ene programma is een schoolbreed programma met doorlopende activiteiten en het andere bestaat uit 25 wekelijkse lessen, gevolgd door twaalf lessen aan het begin van het daaropvolgende schooljaar. Dat een dergelijke intensieve aanpak loont, bleek ook uit de meta-analyse van Wilson, Lipsey en Derzon (2003) naar de effecten van schoolprogramma's ter preventie van agressief gedrag. Zij concluderen dat programma's die goed geïmplementeerd worden, een intensieve vorm hanteren en gegeven worden door leerkrachten, vaker effectief zijn dan programma's waarvoor dit niet het geval is. Daarnaast kwamen Wilson, Lipsey en Derzon tot de conclusie dat persoonsgerichte preventieprogramma's betere resultaten boeken wanneer de doelgroep al een bepaalde mate van agressief gedrag vertoont voordat het programma begint. Bij deze groep zijn de meeste effecten te behalen. Dit blijkt tevens uit de evaluaties van de effectieve schoolprogramma's: kinderen en jongeren die voorafgaand aan de interventies meer agressief gedrag vertoonden, profiteerden het meest van de programma's.

CONTEXTGERICHTE PREVENTIEMAATREGELEN

Drie contextgerichte preventiemaatregelen blijken effectief te zijn: het verbeteren van straatverlichting, politie-inzet gericht op 'hot spots' en gerichte surveillances. Een mogelijk effectieve

maatregel ter preventie van geweld in cafés is het trainen van barpersoneel in het voorkomen van incidenten. Daarnaast is het mogelijk effectief om op maat gesneden situationele preventie maatregelen ter voorkoming van overvallen op winkels en bedrijven in te zetten. Deze laatste maatregel lijkt in de achterliggende mechanismen en de manier waarop de maatregelen worden ingezet, overeenkomsten te vertonen met politie-inzet gericht op 'hot spots' en met gerichte surveillance: een nauwkeurige analyse van de situatie leidt tot het gericht inzetten van gelegenheidsbeperkende en afschrikkende maatregelen.

Een contextgerichte interventie die mogelijk niet effectief is, is het inzetten van een zelfhulpboek om slachtofferschap van seksueel geweld te voorkomen en wat zeker niet werkt in de preventie van geweld is cameratoezicht. Camera-toezicht blijkt vooral een preventieve werking te hebben op vermogensdelicten, maar bij het tegengaan van geweldscriminaliteit ligt de kracht van de camera vooral in de mogelijkheid een snelle reactie op incidenten te coördineren en daarmee te voorkomen dat incidenten verder uit de hand lopen.

Contextgerichte preventie maatregelen waarover geen uitspraken te doen zijn met betrekking tot de effectiviteit in het verminderen of voorkomen van geweld, zijn het aanbrennen van kogelvrij glas in banken en postkantoren, het trainen van bankpersoneel en de preventie van geweld bij een grootschalig evenement. Andere maatregelen waarover geen uitspraken kunnen worden gedaan, zijn buurtsurveillances door bewoners en preventie in zeer gewelddadige buurten.

PERSOONS- EN CONTEXTGERICHTE MAATREGELEN

Training van jonge kinderen (al dan niet op school) in combinatie met oudertraining is effectief in het voorkomen van geweld tijdens de adolescentie. In de onderhavige studie zijn slechts twee programma's opgenomen die training van kinderen combineren met oudertraining. Er zijn er echter meerdere die op de lange termijn een gunstig effect blijken te hebben op de preventie van criminaliteit (Farrington & Welsh, 2003). Dergelijke interventies richten zich doorgaans

op het verminderen van het aantal risicofactoren of het verminderen van de negatieve invloed die deze factoren hebben op de ontwikkeling van het kind. Omdat meerdere negatieve ontwikkelingsuitkomsten vaak dezelfde risicofactoren delen, zijn dergelijke programma's over het algemeen niet expliciet gericht op het voorkomen van geweld (het is een nevenuitkomst). Om deze reden zijn evaluatiestudies van dergelijke interventies vrijwel niet in het huidige onderzoek opgenomen. Het verdient daarom aanbeveling om in de literatuur met betrekking tot vroegtijdige interventies voor probleemgedrag bij zeer jonge kinderen na te gaan in hoeverre bewezen effectieve interventies tevens op de langere termijn een effect hebben op de preventie van geweld.

Een andere effectieve vorm van persoons- en contextgerichte preventie is het trainen van jongeren vóórdat zij aan verkering beginnen om zodoende te voorkomen dat jongeren dader of slachtoffer worden van 'dating' geweld (Safe Dates en Youth Relationship Program). Dergelijke programma's lijken niet te werken bij oudere adolescenten en jongvolwassenen.

Een mogelijk effectieve persoons- en contextgerichte aanpak ter preventie van geweld hanteert een aanpak waarbij gericht maatregelen worden ingezet om specifieke risicofactoren te verminderen. Een dergelijke vorm van secundaire preventie van geweld vereist een goede samenwerking tussen verschillende partijen om daadwerkelijk risicofactoren van divers karakter te beïnvloeden.

Over de effectiviteit met betrekking tot de preventie van geweld van twee Nederlandse persoons- en contextgerichte maatregelen - een schoolbrede campagne tegen geweld en het Marietje Kesselsproject - kunnen op basis van de beschikbare literatuur geen uitspraken worden gedaan. Dit geldt ook voor een psychodynamisch schoolprogramma ter preventie van geweld.

Conclusies

Uit dit onderzoek komt naar voren dat veel preventie maatregelen niet op hun effectiviteit worden onderzocht. Daarnaast blijkt dat wanneer een maatregel wel wordt geëvalueerd, de kwa-

liteit van het onderzoeksdesign vaak ontoereikend is om tot uitspraken te komen over de effectiviteit van de onderzochte preventiemaatregel. Ook is het opmerkelijk dat slechts in een klein aantal effectstudies, expliciete aandacht wordt besteed aan de onderliggende mechanismen die ervoor moeten zorgen dat een preventiemaatregel de beoogde doelstelling bereikt. De context waarin een maatregel is ingezet wordt doorgaans evenmin uitgebreid beschreven en het gebrek aan evaluatiestudies werkt in de hand dat ook geëvalueerde maatregelen slechts in een zeer beperkt aantal contexten zijn getoetst. Ondanks de minder goede kwaliteit van de onderzochte studies, kunnen enkele aanbevelingen met betrekking tot de preventie van geweld in het publieke en semi-publieke domein worden gedaan

1. MEER AANDACHT VOOR EVALUATIE VAN PREVENTIEPROJECTEN

Meer aandacht moet worden besteed aan de evaluatie van preventieprojecten. Veel projecten worden onvoldoende goed geëvalueerd waardoor van veel maatregelen onbekend is of ze effectief zijn. Om de evaluatie van maatregelen te waarborgen zou in de toekomst vanaf de start van een preventieproject voorzien moeten worden in evaluatieonderzoek (plan, proces-, en productevaluatie). Bestaande projecten dienen regelmatig opnieuw onderzocht te worden op hun effecten.

2. VROEGTIJDIGE INTERVENTIES VOOR JONGE KINDEREN

Vroegtijdige interventies voor jonge kinderen met gedragsproblemen en hun ouders zijn effectief in het voorkomen van geweld tijdens de adolescentie. Dergelijke programma's zijn weliswaar niet expliciet gericht op het voorkomen van geweld in het publieke of semi-publieke domein, maar aangezien het meeste geweld dat door jongeren wordt gepleegd buitenshuis plaatsvindt, is het aannemelijk dat dergelijke programma's hier wel degelijk een gunstige invloed op zullen hebben. Het inzetten van deze programma's is dan ook aanbevelenswaardig.

3. PREVENTIEPROGRAMMA'S OP SCHOLEN

Het inzetten van preventieprogramma's op scholen levert een gunstige bijdrage aan het verminderen van geweld. De voorkeur verdienen schoolbrede programma's of programma's die zeer intensief zijn en niet slechts uit een beperkt aantal lessen bestaan. Het meeste effect valt daarbij te verwachten bij leerlingen die al een bepaalde mate van agressief gedrag vertonen. Aandacht dient echter te worden besteed aan de mogelijkheid dat effecten van schoolprogramma's zich in stedelijke contexten beperken tot het gedrag van leerlingen op school en zich niet uitstrekken tot het gedrag van kinderen en jongeren op straat en thuis.

4. VERBETEREN VAN STRAATVERLICHTING

Het verbeteren van de straatverlichting kan in stabiele buurten met een homogene bevolkingssamenstelling een bijdrage leveren aan het voorkomen van geweld op straat. Het verdient daarom aanbeveling het verbeteren van de straatverlichting in buurten die daarvoor geschikt lijken te zijn in te zetten ter preventie van geweld op straat.

5. GERICHTE INZET VAN SECUNDAIRE PREVENTIEMAATREGELLEN

Het inzetten van secundaire preventiemaatregelen in publieke en semi-publieke ruimten moet zeer gericht gebeuren. Politie-inzet gericht op 'hot spots' en de gerichte inzet van surveillances, bijvoorbeeld gericht op het handhaven van de leerplichtwet, vormen een goede illustratie van een dergelijke gerichte aanpak.

6. SPECIFIEKE PREVENTIEMAATREGELLEN

Specifieke preventiemaatregelen die veelbelovend lijken te zijn, zijn het programma Safer Bars ter preventie van geweld in cafés, de programma's PeaceBuilders en Responding in Peaceful and Positive Ways ter preventie van geweld op school en Safe Dates en Youth Relationship Program ter preventie van 'dating' geweld.

7. IMPLEMENTATIE EN EVALUATIE VAN PREVENTIEMAATREGELLEN

Wanneer specifieke maatregelen worden overgenomen, moet vanzelfsprekend veel aandacht

uitgaan naar een zorgvuldige implementatie en het waarborgen van een hoge mate van programma-integriteit (wordt de maatregel uitgevoerd zoals de bedoeling is). Dit zijn noodzakelijke voorwaarden om elders behaalde effecten in een nieuwe context te kunnen repliceren.

Literatuur

Farrington, D.P., B.C. Welsh, Improved street lighting and crime prevention, *Justice Quarterly*, jrg. 19, nr. 2, 2002b, pp. 313-342

Farrington, D.P., B.C. Welsh, Family-based prevention of offending: A meta-analysis, *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, jrg. 36, nr. 2, 2003, pp. 127-151

Lünnemann, K.D., M.Y. Bruinsma, *Geweld binnen en buiten. Aard, omvang en daders van huiselijk en publiek geweld in Nederland*, Utrecht / Tilburg, Verwey-Jonker Instituut / IVA beleidsonderzoek en advies, 2005

Pawson, R., N. Tilley, *Realistic evaluation*, London, Sage, 1997

Sherman, L.W., D.P. Farrington, B.C. Welsh, D.L. MacKenzie, *Evidence-based crime prevention*, Londen, Routledge, 2002

Wilson, S.J., Lipsey, M.W., Derzon, J.H., The effects of school-based programs on aggressive behavior: A meta-analysis, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, jrg. 71, nr.1, 2003, pp. 136-149

Van der Knaap, L.M., Nijssen, L.T.J., Bogaerts, S., *Geweld Verslagen? Een studie naar de preventie van geweld in het publieke en semi-publieke domein.*, Boom, Juridische uitgevers, 2006

S. BOGAERTS

L. VAN DER KNAAP

L. NIJSSEN